

ФІЛОСОФІЯ

УДК 37.01(=16):37(4)

Андрущенко В. П., Андрущенко Т. В.

Слов'янська педагогіка в європейському освітньому просторі: спроба аналітичного осмислення

Аналізується творча спадщина видатних педагогів світу, насамперед, представників слов'янської школи. Дається характеристика української освіти, яка виховує особистість у контексті фундаментальних загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: освіта, педагогіка, Болонський процес, духовність.

Знамените полотно Пауло Веронезе «Викрадення Європи» оповідає про те, що конфліктуючи з богинею Землі Герою, верховний повелитель Олімпу Зевс полюбляв спілкуватись з іншими жінками. Предметом пристрасті для нього стала красуня Європа. Зевс викрав її, поселив на острові Крит, де забезпечив безмірну увагу, заступництво, прихильність і історичне процвітання.

Не вступаючи в суперечку щодо іронії міфу чи дії Богів, скажемо, що процвітаючою й такою, що задає параметри розвитку світу, Європа була завжди. Їй завжди вона відчувала заступництво Бога. Практично **у всі історичні часи Європа задавала параметри цивілізаційного розвитку людства**. Римська імперія і Римське право; антична філософія і демократія; авторитет людини в епоху Відродження й не менший авторитет розуму в епоху Просвітництва; християнство; розквіт наук і мистецтв і виробництва, відкриття Америки... І разом з тим, всесилля інквізиції і Хрестові походи, дві світові війни і мракобісся фашизму, геноцид і тоталітаризм, голодомори і тероризм – такою в загальних рисах Європа відома в історії.

Кожен європейський народ вписав у загальну історію Європи свою унікальну сторінку; і разом з тим, європейські народи сформували особливий (якщо й не унікальний) спосіб життя, самосвідомість, мораль, матеріальну і духовну культуру, які цілком справедливо визначаються як європейські.

Ми звикаємо жити в умовах так званого «євроремонту». Німецький «Мерседес» чи англійський «Ягуар» є практично найкращими авто-

мобілями світу. Нас вражають неперевершені за точністю і надійністю швейцарські годинники і банки. Ознакою досконалості вже давно виступають фінські мобільні телефони. Європа і світ пишаються австрійською (віденською) оперою, шедеврами французького Лувру, німецької (Дрезденської) картинної галереї, мудрістю Римського Папи, які духовно об'єднують держави, культури і народи світу заради торжества людини.

Економічну основу цього способу життя складає, насамперед, однозначна орієнтація європейських народів на **ринкові відносини**. Другою характерною рисою європейського способу життя, яку у якості загальнокультурного надбання випестували й подарували людству європейські народи в ХХ ст., є **демократія**. Третім суттєвим вкладом європейських народів у розвиток людської цивілізації як такої стали запропоновані «Римським клубом» ідеї **порятунку людства** від загроз, що виникли одночасно з появою глобальних проблем сучасної цивілізації.

Нині вона об'єднується, гуртуючи народи, які споконвічно проживали в цьому історичному просторі, приймаючи людей, які в силу різних обставин в нього переселяються. Ми ж «рвемося в Європу», стукаємо в двері. Нерідко забуваючи, що є її органічною складовою, прагнемо вступити до Європейської асоціації вільної торгівлі, прищепити Європейську валютну одиницю, долучитись до Європейських конвенцій боротьби з тероризмом, про громадянство, імунітет держав, цивільної авіації, хартії місцевого врядування, до славнозвісної Болонської декларації...

Між тим, нинішня Європа – а разом з нею й наші слов'янські світи – стоять перед викликами, делегованими нам мусульманським (азійським), африканським і американським світами, шукаємо відповіді, які б урівноважили ці виклики, забезпечили збереження і сталий людський розвиток цивілізації.

Мова йде про модернізацію виробництва і споживання, оптимізацію політичних стосунків між народами і громадянами, зближення і порозуміння культур, формування об'єднуючої філософії життєвого процесу на принципах гуманізму, справедливості, милосердя і свободи. Останнє безпосередньо залежить від навчання і виховання нових поколінь, розвиток яких розглядається нині як одно з найбільш актуальних питань життєствердження європейської спільноти.

Свідченням тому є Болонський процес, що формує єдині правила для усіх суб'єктів освітнього простору, формує їх норми поведінки як на державному, так і на побутовому рівні. Характерним є й те, що об'єднуючись, європейські народи не втрачають і не планують нівелювання власних національних особливостей, рис характеру, способів поведінки і мислення. Навпаки, вони намагаються не тільки зберегти надбання власної національної культури, але й інтегрувати їх в загальну справу розбудови єдиного Європейського Дому. Значною за чисельністю і вагою безпосереднього вкладу у розвиток Європи є група слов'янських народів. Історично вони завжди знаходились в Європі, працювали на зміцнення її статусу в світі, формували культуру, досягненнями якої щедро ділились з усім цивілізованим світом.

У чому полягають ці досягнення, зокрема, в такій галузі, як педагогіка, навчання та виховання дитини; які традиції має зберегти й які норми і правила має перейняти слов'янська педагогіка в контексті Болонських трансформацій; від чого слід відмовитись і що треба зберегти як нетлінну даність, змінюючи свій образ життя під впливом загальносвітових процесів

глобалізації та інформаційної революції – ось низка питань, що спонукали нас до роздумів і на які ми б хотіли отримати відповіді від спільноти, що зібралась за цим дискусійним столом.

Як відомо, слов'яни – одна з найбільш чисельних груп народів, об'єднаних спільністю походження та близькістю мови. До її складу входять: східні слов'яни: росіяни, українці, білоруси; західні слов'яни: поляки, чехи, словаки, хорвати, словенці, македонці; південні слов'яни: болгари, серби, хорвати, словенці, македонці, чорногори і боснійці. Загальна чисельність слов'ян в Європі та Азійській частині колишнього СРСР складає близько 230 млн осіб.

Традиційно слов'яни відносяться до групи індоєвропейсько-мовних народів, носіїв землеробсько-скотарської культури. Давні розселення слов'ян були відомі Плінію Старшому, Тациту, Птолемею Клавдію, іншим давнім античним історикам та філософам. За їх свідченням, ці народи створили свою землеробську культуру, патріархальну сім'ю, запровадили колективістські принципи ведення господарства, поклонялись природнім культурам – силам і явищам природи.

Протягом історії слов'янські народи об'єднувались у боротьбі проти зовнішнього ворога: печенігів і половців, монголо-татарських, турецьких та німецьких завойовників. Історичними перемогами слов'янських народів стали: Куликовська битва (1380 р.), Грюндвальська битва (1410 р.), битва при Варні (1683 р.). Разом з тим, частина слов'янських народів в різні історичні часи знаходились під гнітом іноземного поневолення. Слов'янські народи створили власну оригінальну культуру, яка стала вагомим складовим елементом світової культури. Це, насамперед, Літопис «Повість временних літ», просвітницька діяльність Кирила і Мефодія, «Слово о полку Ігоревім», Чеська хроніка Козьми Празького (XI–XII ст.), «Історія Польщі» Яна Длогуша, «Слов'янське царство» Орбіні, праці хорватського вченого Юрія Крижанича.

Прогресивною в історії народів європейського простору і світу визнана й слов'янська педагогіка. Її найбільш вагомими досягненнями визнані: «Літопис Аскольда» (860–867 рр.), «Повість минулих літ», «Галицько-Волинський літопис», «Повчання» Володимира Мономаха, «Історія України-Руси» М. Грушевського, педагогічні праці Григорія Сковороди, Ян Амоса Коменського, Микола Пирогова, Антона Макаренка, Василя Сухомлинського. За словами видатного педагога сучасності Шалви Амонашвілі, чотири представники українсько-російської педагогіки – Пирогов, Ушинський, Макаренко та Сухомлинський – достойно ввійшли в дев'ятку найбільш відомих педагогів світу. Якими ж здобутками відома в Європі слов'янська педагогіка і які з них беззаперечно мають ввійти в скарбницю педагогічної думки європейської спільноти? Звернімося до класиків.

Характеризуючи провідні риси національних систем освіти та виховання, видатний педагог Костянтин Ушинський, зазначає, що зокрема, «німецька педагогіка ... прагне до всебічності і системності знань..., наука і вченість є остаточною метою, до якої спрямовується все виховання. Уміння, застосування знання до справи, зміцнення душевних здібностей, розвиток характеру, зовнішнє полірування людини становлять для німецької педагогіки питання другорядні» [1, 48–49]. За його ж визначенням, дещо інша модель педагогіки реалізується в Англії. «Громадське виховання в Англії, – зазначає вчений, – являє собою крайню проти-

лежність німецькому вихованню. Воно менше всього дбає про повноту і системність знань... Для англійського виховання наука не мета, а один із засобів розвитку характеру, звичок, способу мислення, манер справжнього джельтмена» [1,49].

Серйозні відмінності від перших двох моделей педагогічної практики розгортаються у Франції. «Для французького виховання, на протилежність німецькому, яке шукає розумового розвитку, і англійському, яке все спрямоване на формування характеру, головною метою, – вважає К.Ушинський, – є передача технічних знань. Яким би шляхом не досягалась ця мета – однакової аби досягалась швидко і вірно» [1,64].

Якими ж провідними рисами заявляє про свою особливість і унікальність слов'янська педагогіка? Й чи можна говорити про неї як притаманну всім народам слов'янського кореня?

Беремо на себе відповідальність за ствердження, що такі риси існують і вони певною мірою реалізуються в національних педагогічних системах слов'янських народів.

Аналіз творчої спадщини, насамперед, українських педагогів – К.Ушинського і М.Драгоманов, С.Русової і Г.Ващенко, А.Макаренка і В.Сухомлинського, В.Захаренка, М.Стельмаховича і інших видатних українських педагогів, на мій погляд, дозволяє охарактеризувати українську освіту як систему, що виховує особистість в контексті фундаментальних загальнолюдських цінностей – працелюбства, поваги до землі, матері й родини, знання і пізнання. Вона розгортається через змістовне наповнення ідеями «філософії серця» Сковороди–Юркевича, «народознавства і українознавства» Драгоманова–Ващенко, «державницького патріотизму» Грушевського, «народної педагогіки» і «національного виховання» Ушинського–Русової, «шкільного самоврядування» Макаренка, «людинолюбства і сердечності у ставленні до дитини» Сухомлинського.

В найбільш узагальненому вигляді й об'ємно своєрідну «педагогічну матрицю» української освіти в наш час представив В.Сухомлинський. Його знамените кредо «серце віддаю дітям» є узагальненим і розгорнутим педагогічно–світоглядним продовженням української «філософії серця» Сковороди–Юркевича, реалізацією цієї ідеї в царині педагогічної теорії і практики попри тоталітарні установки та норми організації шкільної справи радянської доби. «Виховання серця, – писав В.Сухомлинський, – це цілий світ турбот і тривог, про які ми, дорослі, ніколи не повинні забувати. Я бачу своє найголовніше виховне завдання в тому, щоб у дитячій душі стверджувались співчуття, жалість, доброта до всього прекрасного, що є в світі, і насамперед до людини» [2,114].

Освітня система у В.Сухомлинського постала насамперед як виховна, природо– і людинознавча, людино формуюча. Розгортаючись на міцному фундаменті наукового знання, вона виховує людину і громадянина, зміцнює родину, об'єднує народ, утверджує віру, надію і любов як найбільш фундаментальні загальнолюдські цінності. Власно, в цьому й виявляється національний характер української освіти.

Знайомство з педагогічними працями видатних слов'янських педагогів – Марциуша, Моджевського, Конарського, Любомирського (Польща), Кандера, Хлупа та ін (Чехія), Коменського (Словакія), Максима Грека, Ломоносова, Одоєвського, Толстого та ін. (Росія) – дозволяє стверджувати, що значною мірою ця якість притаманна всім педагогічним системам слов'янських народів: освіта і виховання, становлення високої духо-

вності, порядності, людяності, а в слід за цим і разом з цим – виховання розуму, почуття і волі є базовою характеристикою педагогічних систем слов'янських народів, чим власне й визначається їх місце і роль у європейському освітньому просторі.

Сучасний світ немилосердний. Його у буквальному розумінні роздирають суперечності, глобальні проблеми, що за своїм нинішнім статусом локалізуються не менш гостро, ніж в період їх осмислення видатними представниками «Римського клубу». Значні масиви людей потерпають від голоду, екологічних негараздів, локальних збройних зіткнень, тероризму, організованої злочинності, наркоманії та СПІДу, неконтрольованої міграції тощо. Наявність ядерної зброї навряд чи перекоує нас у неможливості ядерного конфлікту. Наукова насиченість технічних систем наближається до межі не контрольованості й вибухонебезпечності. Як і яким чином ми маємо відвернути загрози глобалізованого світу, зберегти цивілізацію як унікальний космічний феномен й не дати людству зіткнутись в останньому колаптичному багатоборстві?

Очевидно, тільки й насамперед через побудову способу життя, ґрунтованому на наукових знаннях, високій організованості (відповідальності) й духовності – власне, на тих трьох Китах, на яких одвічно тримається цивілізація. Духовність у цьому контексті виконує інтегративну роль, сприяє формуванню людини у власне людському вигляді. Далеко не абсолютизуючи роль слов'янської педагогіки, підкреслюю, що її значення для світу знаходиться все ще у згорнутому вигляді. Ми ж маємо показати її у всій красі і світовій величі.

Слов'янські народи не рвуться «на проживання» в Європу у якості непрошених гостей, бо у всі історичні часи були, є й назавжди залишаться її історичним складником. Вони в ній утверджуються як рівні серед рівних народів і культур єдиного європейського простору.

Література

1. *Про народність у громадському вихованні* // К.Д.Ушинський. Вибрані педагогічні твори. – К., 1983.
2. *В.Сухомлинський*. Батьківська педагогіка. – К., 1978.

Андрущенко В.П., Андрущенко Т.В. Славянская педагогика в европейском образовательном пространстве: попытка аналитического осмысления

Анализируется творческое наследие известных педагогов мира, прежде всего, представителей славянской школы. Дается характеристика украинского образования как системы, которая воспитывает личность в контексте фундаментальных общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: образование, педагогика, Болонский процесс, духовность.

Andruschenko, V.P., Andruschenko, T.V. The Slavic pedagogic in the European educational space: an attempt of analytic apprehension

Analysis of a creative legacy of the outstanding teachers of the world and, primarily, representatives of the Slavic school. The Ukrainian education is characterised as a system educating a personality in the context of fundamental general human values.

Key words: an education, pedagogic, the Bologna process, spirituality.